

פרקים ז'-ח' - סיומו של שיר השירים

ר' דוד סבתו

נתבונן בפסוקים החותמים את פרק ז' [יא-יד]:

(יא) אָנִי לְדוֹדֵי וְעָלִי תְשׁוּקָתוֹ: ס (יב) לָכֵה דוֹדֵי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בְּכַפְרִים: (יג) נִשְׁכִּימָה
לְכַרְמִים נִרְאָה אִם פְּרָחָה הַגֶּפֶן פֶּתַח הַסְּמֶדֶר הַנְּצוּ הָרְמוֹנִים שָׁם אֶתְּן אֶת דְּרֵי לֶף: (יד)
הַדּוֹדָאִים נָתַנוּ רֵיחַ וְעַל פְּתַחֵינוּ כָּל מְגֵדִים חֲדָשִׁים גַּם יִשָּׁנִים דוֹדֵי צָפְנָתִי לֶף:

שיר זה דומה לשיר המופיע בפרק ב': "הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לכי לך רעיתי יפתי ולכי לך" [יב-ג]. אולם, בניגוד לפרק ב', כאן הרעיה יוזמת את המפגש. הרעיה מזמינה את הדוד לצאת לשדה משום שהטבע מתעורר ומתחילה עונת הפריחה. זהו גם משל וגם נמשל - האהבה של הדוד והרעיה פורחת עם פריחת האביב. הביטוי 'דודי' חוזר לכל אורך השיר, וכן נזכר צמח הדודאים. מלבד היותו חלק מפריחת הטבע, הדודאים קשורים לאהבה, כפי שמוכח מסיפור ראובן שיוצא ומביא דודאים מהשדה. הדודאים מסיימים את תיאור הטבע משום שהם מסמלים את החיבור של המשל והנמשל, זה חלק מהרקע וחלק מהסיפור עצמו.

הפתיחה שונה מכל השיר: "אני לדודי ועלי תשוקתו". בפסוק זה הרעיה פונה לעצמה. לפתיחה זו רמז משמעותי לאחד מסיפורי היסוד של אהבה - סיפור אדם וחווה בספר בראשית. בפרק ב' בבראשית מסופר בהרחבה על האיש והאישה: "ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת: על כן יעזב איש את אביו ואמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד" [כג-כד]. זה השיר הראשון בתורה, שהאיש שר לאישה.

בפרק ג' בבראשית אנו נפגשים עם השבירה של ההרמוניה הזו. הסיום של הפרק הוא בקללה: "אל האשה אמר הרבה ארבה ועצבונה והרבה בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך" [טז]. הקללה המוטלת על האישה היא יחסי מרות בינה לבין האיש, בניגוד לשוויון ששרר עד הקללה. בפרק ב' האישה מתוארת כמקבילה לאדם, הם משלימים אחד את השני. אחרי החטא השוויון מופר ומערכת היחסים הופכת מאהבה והשלמה למערכת יחסים של שליטה. כך נראה גם מסוף פרשת בראשית: "ויקרא האדם שם אשתו חנה כי הוא היתה אם כל חיי" [ג, כ] - פסוק זה לא מובן שהרי היא כבר נקראת אישה! אלא שהשם אישה נגזר מאיש, שם שמבטא את השוויון, אישה מקבילה לאיש. לעומת זאת, השם חווה מדגיש את הפונקציה שלה כאם כל חי. כאן האיש קורא לאישה בשם, כפי שקרא שמות לבהמות, משום שקריאת שם פירושה שליטה. לעומת זאת, בפעם הראשונה האדם אינו קורא את שמה אלא "לזאת יקרא אשה" [ב, כג]. סיום הסיפור הוא אי שוויון בין האיש לאישה כתוצאה של קלקול של המערכת האידיאלית.

אצלנו הרעיה רומזת לביטוי הפוך: "ועלי תשוקתו". יש כאן הדדיות, תיקון של אותה מערכת מקולקלת. התיאור הוא של האהבה האידיאלית והראויה, אהבה שבה לאיש ולאישה מקום שווה ולא מקום של שליטה.

בפרק ב' בשיר השירים יש סיפור מקביל, אך שם הדוד הוא היוזם ואילו כאן האישה יוזמת. זהו חלק מהביטוי של השוויון. הבדל נוסף הוא בתוצאה. בפרק ב' הרעיה לא נענית לקריאת הדוד משום שהיא

לא בשלה והמפגש לא שלם - "וּכְרַמֵּינוּ סְמֵדָר" [ב, טו]. בפרק ז' הרעיה פותחת במה שסיימה "נִרְאָה אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמֵדָר" [יג] וכך נענית להזמנה של הדוד, רק כאשר הבשלות הגיעה. נתבונן בפסוקים ו'-ז' שבפרק ח', פסוקים ייחודים במגילה כולה:

(ו) שִׁימְנֵי כַחֲוֹתֶם עַל לֶבְךָ כַּחֲוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ כִּי עֵזָה כַּמֶּנֶת אֶהְבֶּה קֶשֶׁה כְּשֹׂאֵל קִנְיָה רְשָׁפִיָּה
רְשָׁפִי אֵשׁ שְׁלֵהֶבְתֶּיהָ: (ז) מִיָּם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֶהְבָּה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם
יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאֶהְבָּה בּוֹז יְבוּזוֹ לוֹ.

התיאור כללי ונראה שלא קשור לדוד ולרעיה. הייחודיות של השיר היא העיסוק באהבה כעניין מופשט ולא באופן קונקרטי. שלושה משפטים עוסקים באהבה, אך קודמת להם בקשה: "שִׁימְנֵי כַּחֲוֹתֶם עַל לֶבְךָ כַּחֲוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ", חותם פירושו קביעות. האישה אומרת לאיש שיזכור אותה תמיד. באופן יותר עמוק, מדובר על חותם. החותם הוא סימן הזיהוי של האדם - "חֲתֹמְךָ וּפְתִילְךָ" [בראשית לח, יח], החותם הוא הסמל של האדם. הרעיה לא רק אומרת לדוד שיזכור אותה תמיד, אלא שכביכול תתאחד איתו ויהיו לאחד. כביכול החותמת של הדוד היא החותמת של הרעיה. הדברים חוזרים לשאיפה של ימי בראשית "וְיִדְבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" [ב, כד]. זהו שלב נוסף ומתקדם יותר במערכת היחסים של הדוד והרעיה.

הבקשה "שִׁימְנֵי כַּחֲוֹתֶם עַל לֶבְךָ כַּחֲוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ" מזכירה את הציווי המופיע בפרשת 'שמע ישראל': "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ... וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ" [דברים ו, ו-ח], וכבר אמרו חז"ל שהקשירה היא דימוי לזכרון מתמיד של אהוב ואהובה.

אם נתבונן בשלוש השירים האחרונים, נראה שיש תהליך שחוזר את השירים האחרונים:

1. "אחת היא יונתי תמתי" [ו, ט] - האהבה קשורה לייחוד שאין לזרים חלק בה.
2. "אני לדודי ועלי תשוקתו" [ז, יא] - האהבה שמתגלה בשוויון והדדיות.
3. "שימני כחותם על לברך" [ח, ו] - זכרון מתמיד והתאחדות.

תהליך דומה נמצא בקריאת שמע: הפרשייה פותחת באחדות ("שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" [דברים ו, ד]), עוברת לאהבה ההדדית והביטוי המעשי של האהבה. זהו רמז נוסף לקישור בין המשל לנמשל. הנמשל אינו מבטל את המשל. השיקום של הקלקול של חטא האדם הראשון אינו רק בקשר שבין האדם לאשתו, אלא גם בין האדם לא-להויו, שגם מערכת יחסים הרמונית זו נהרסה. הקלקול הוא של כל מערכות היחסים, וגם התיקון הוא תיקון שלם.

אחרי ההקדמה לביטוי של התאחדות שלמה, יש שלושה משפטים על אהבה. הראשון: "כִּי עֵזָה כַּמֶּנֶת אֶהְבֶּה קֶשֶׁה כְּשֹׂאֵל קִנְיָה רְשָׁפִיָּה רְשָׁפִי אֵשׁ שְׁלֵהֶבְתֶּיהָ"; השני: "מִיָּם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֶהְבָּה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ"; והשלישי: "אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאֶהְבָּה בּוֹז יְבוּזוֹ לוֹ". מה היחס בין המשפטים?

הדימוי הראשון הוא לאהבה עצמה. בשני המשפטים הבאים אין תיאור של האהבה אלא של המכשולים. "כִּי עֵזָה כַּמֶּנֶת אֶהְבֶּה" הדימוי למוות הוא קשה. אפשר לפרש שהדבר היחיד שעומד מול המוות זה האהבה. אלו שני כוחות הפוכים במהותם - המוות הוא כיליון החיים ואהבה היא הפריחה ויצירת החיים. "קֶשֶׁה כְּשֹׂאֵל קִנְיָה" - הקנאה היא תוצאה של האהבה. כשיש אהבה גדולה יש גם קנאה גדולה - "וְעֵבֶר עָלָיו רוּחַ קִנְיָה וְקָנָא אֶת אִשְׁתּוֹ" [במדבר ה, יד]. גם בעשרת הדברות מתוארת בלעדיות: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" [שמות כ, ג], ומיד לאחר מכן מגיעה הקנאה: "כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא פִקֵּד עָוֹן אֲבֹת עַל בְּנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רְבָעִים לְשָׁנָאִי: וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֵפִים לְאֶהְבִּי וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי" [שם ה-ו].

"רְשָׁפִיָּה רְשָׁפִי אֲשֶׁר שְׁלֵהֶבְתִּיהָ" האש מבטאת עוצמה אך בה יש גם סכנה, האש עלולה להיות אש אוכלת. כיוון שמדובר באש עזה, יש בה גם צד חיובי: "מִיָּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֵהָבָה וְנִהְרֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ" זו עוצמה בלתי רגילה. המכשול השני הוא: "אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בְּיָתוֹ בְּאֵהָבָה בּוֹז יְבוֹזוּ לוֹ". לא רק שכוחות הטבע לא עומדים בפני האהבה, גם הכוחות האנושיים אינם עומדים בפניה. אי אפשר לקנות את האהבה. מדובר בכח החזק ביותר במציאות שעומד כנגד המוות.

הביטוי "בוז יבוזו לו" חוזר לפסוק א': "מִי יִתְּנֶךָ כָּאֵח לִי יוֹנֵק שְׂדֵי אִמִּי אֲמַצְאָךָ בְּחוּץ אֲשַׁקֶּךָ גַּם לֹא יְבוֹזוּ לִי". הביטוי "מי יתנך כאח ל" חוזר ליסוד של האחדות - כביכול מעולם לא התנתקנו. "גם לא יבוזו לי" על הנשיקה, על הפגנת האהבה בפומבי. אך מי שינסה לקנות את האהבה בכסף יבוזו לו.

גם בפרשת בראשית אנו מוצאים שני אלמנטים אלו. אנו מוצאים את ההרמוניה של האיש והאישה ובין שניהם לא-להים, וכן את המוות: "כִּי בַיּוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" [בראשית ב, יז]. המוות הוא תוצאה של הפגיעה באהבה, הפרת האמון שבין האדם לא-להים ובין האדם לאשתו.

נתבונן בהמשך פרק ח', בשיר הבא [ח-]:

(ח) אַחֹת לְנוּ קִטְנָה וְשָׂדִים אֵין לָהּ מַה נַּעֲשֶׂה לְאַחֲתָנוּ בַּיּוֹם שְׂיִדְבֵר בָּהּ: (ט) אִם חוֹמָה הִיא נִבְנָה עָלֶיהָ טִירַת כֶּסֶף וְאִם דָּלַת הִיא נִצְוֵר עָלֶיהָ לֹחַת אֶרֶז: (י) אֲנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי כַּמְגִדְלוֹת אֲזִי הִיִּיתִי בְּעֵינָיו כְּמוֹצֵאת שְׁלוֹם.

לא ברור על מי השיר מדבר. הדמויות בשיר הן האחים והאחות, והיא מגיבה לדברי האחים. מה פשר הדיאלוג? האחים מזכרים בשיר השני במגילה [א, ה-ו]:

(ה) שְׁחוּרָה אֲנִי וְנֶאֱמָרָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם כְּאֵהָלִי קִדְר פִּירִיעוֹת שְׁלֹמָה: (ו) אֵל תְּרֹאוּנִי שְׂאֲנִי שְׁחַרְחַרְתָּ שְׁשׁוֹפְתָנִי הַשְּׂמֶשׁ בְּנִי אִמִּי נִתְרוּ בִּי שְׂמָנִי נִטְרָה אֶת הַכְּרָמִים כְּרָמִי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי:

זו היא מערכת היחסים בין האחים לאחות. האחות צעירה ועדיין לא טיפלה בכרמה שלה, ונותנים לה לטפל בכרמים אחרים, וזו הסיבה שהיא אינה יכולה לטפח עצמה. מערכת היחסים בינם לבין האחות עכורה. כאן יש מערכת אחים הפוכה - יש להם אחות שעדיין לא בשלה ואינם יודעים איך להשיאה לאיש. האחים אומרים שצריך לשים עליה כסף ותכשיטים, יפוי חיצוני. לאחר שלא דאגו לה, עכשיו הם מתחילים לדאוג לה.

תגובת האחות היא שהיא כבר בשלה: "אֲנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי כַּמְגִדְלוֹת". אך יש גם אמירה חריפה יותר: "אֲזִי הִיִּיתִי בְּעֵינָיו כְּמוֹצֵאת שְׁלוֹם" - בעיני הדוד. האחים טוענים שאינה בשלה וצריך לצפות אותה בכסף. אך השיר הקודם כבר אמר שזה מגוחך לחשוב שבכסף אפשר לקנות אהבה. האחות דוחה אותם שהיא לא צריכה את עזרתם כי היא כבר בשלה, ומה שחשוב הוא כיצד היא נראית בעיניו מבחינה פנימית ולא מבחינה חיצונית, מעטפת חיצונית של כסף לא תעלה ולא תוריד.

נמשיך לשני הפסוקים הבאים בפרק [יא-ב]:

(יא) כָּרָם הָיָה לְשֹׁלְמָה בְּבַעַל הַמּוֹן נָתַן אֶת הַכְּרָם לְנֹטְרִים אִישׁ יָבֵא בְּפָרְיוֹ אֶלְף כֶּסֶף: (יב) כְּרָמִי שְׁלִי לְפָנֶי הָאֶלְף לָךְ שְׁלֹמָה וּמֵאֲתֵימ לְנֹטְרִים אֶת פְּרִיּוֹ:

גם שיר זה חוזר לתחילת המגילה - האזכור של הכרם: "כְּרָמִי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי" [א, ו], וכן האזכור של שלמה שמופיע בתחילת שיר השירים. מה תפקידו של שלמה בשיר זה? הכרם בשיר השירים הוא ביטוי לאהבה. "אלף כסף" - רומז לאלף הנשים של שלמה. מדובר על שלמה שהיו לו 1000 נשים נכריות, ואי אפשר לדבר על אהבה ל-1000 נשים. לכאורה לשלמה יש ריבוי והמון אהבה, אך הכרם הוא עניין מסחרי - "נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף". "כרמי שלי לפני" - לך יש 1000

כרם, אך לי כרם משלי. הרעיה לא צריכה לא את האלף ולא את המאתיים, משום שיש לה כרם והיא מוכנה לאהבה אמיתית. אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו.

נתבונן בשני הפסוקים החותמים את המגילה [יג-יד]:

(יג) הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנִּים חֲבָרִים מְקַשְׁבִּים לְקוֹלָךְ הַשְּׂמִיעִינִי: (יד) בָּרַח דָּוִד וּדְמָה לָךְ לְצַבִּי אוֹ לְעֶפְרָיִם הָאֵילִים עַל הָרֵי בְשָׁמִים:

סיום זה מפתיע - מדוע המגילה מסתיימת בבדיחה? הדוד יושב עם כל החברים ורוצה לשמוע את קולה: "חֲבָרִים מְקַשְׁבִּים לְקוֹלָךְ הַשְּׂמִיעִינִי". הרעיה עונה לדוד שיברח: "בָּרַח דָּוִד". קולה לא מתאים לכל החברים, אלא רק לדוד לבדו, ולכן עליו לברוח. הקשר צריך להיות אישי וייחודי. הפסוק האחרון מקביל לסוף פרק ב', שבו הרעיה הוזמנה והיא מגיבה: "סֹב דְּמָה לָךְ דָּוִד לְצַבִּי אוֹ לְעֶפְרָיִם הָאֵילִים עַל הָרֵי בְּתָר" [יז]. ההבדל הוא בין הרי בתר להרי בשמים. הרי בתר מבטא פירוד, אך בהרי הבשמים יש חיבור. לאורך המגילה בשמים הם רמז לרעיה. זוהי רמיזה שאומרת לדוד לברוח מהחברים ולחזור לרעיה לבד. אין מקום לדוד אחר - ה' א-להינו ה' אחד.

אין מתאים יותר מפסוקים אלו כדי לסיים את המגילה שכולה נעה על הציר של הקירבה והריחוק. ציר זה חוזר גם את האהבה במשל, וגם בנמשל לקשר שבין האדם לה'. עשרת הדברות מייצגות דואליות זו - קירבה גדולה ויראה גדולה, זהו המתח הבסיסי במעמד הר סיני.